

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на тему: «Психологічні особливості впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи» здобувача ступеня доктора філософії

Чайки Ірини Вікторівни

за спеціальністю 053 Психологія

галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Публічна презентація проведена на кафедрі психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

06 листопада 2023 року, протокол №20

1. Актуальність теми дослідження. В центрі уваги української держави перебуває система освіти, яка є визначальною для її соціально-економічного, духовного та культурного розвитку. В цьому контексті особливого значення набувають певні якості особистості, які раніше визнавалися, але не вважалися основними. До таких якостей належать проактивність, ініціативність, відповідальність у прийнятті рішень, креативність, прагнення до розкриття та вираження власної унікальної індивідуальності.

Нові суспільні тенденції підкреслюють важливість виховання активних, творчо розвинених особистостей, які прагнуть відкрити і повністю виразити свої таланти і внутрішній потенціал, як основної мети в сфері освіти. Саме ця місія в освітньому процесі є надзвичайно важливою, оскільки її кінцева мета виходить за рамки простого надання випускникам закладів освіти знань, умінь і навичок, а полягає у створенні середовища, яке сприяє всебічному розвитку їх особистості.

Ключову роль у цьому процесі відіграють педагоги, особливо в початковій школі, які мають значний вплив на формування особистості учня. Як наслідок, педагоги повинні володіти цими якостями, щоб ефективно виконувати свої педагогічні обов'язки. Від особистісних якостей вчителя початкових класів значною мірою залежить актуалізація потенціалу, закладеного в навчально-виховному процесі. Отже, практика професійної педагогіки значно ускладнюється.

Це підтверджується процесом реформування української освіти, що триває. Впровадження Нової української школи (НУШ) висунуло нові вимоги до педагогів. Концепція НУШ наголошує на необхідності формування психологічної готовності вчителя до виконання своїх висококваліфікованих професійних обов'язків. Аналіз офіційних освітніх нормативно-правових актів, таких як закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Наказ Міністерства освіти і науки України «Про деякі організаційні питання підготовки педагогічних працівників для Нової української школи», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»»,

Концепція Нової української школи, Концепція розвитку педагогічної освіти, Професійний стандарт вчителя початкових класів, підкреслює важливість вчителя, який уособлює духовно-моральні цінності, здатність до виховання підростаючого покоління, готовність до саморефлексії та постійного зростання, конкурентоспроможність, вміння відстоювати власну точку зору.

Зростаюче значення освітян у сучасному суспільстві стає очевидним при вивченні різних міжнародних публікацій ЮНЕСКО. Серед них – «Всесвітня доповідь з освіти: Порівняння глобальної освітньої статистики» від 2011 року, доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта: Прихований скарб» 1996 року, «Всесвітня доповідь з освіти: Вчителі та навчання у світі, що змінюється» 1998 року, документи Міжнародних конференцій ЮНЕСКО з освіти, що відбулися у 2004 та 2008 роках, а також Всесвітня доповідь з моніторингу програми «Освіта для всіх» 2015 року. В зазначених документах сучасний учитель постає як агент освітніх і суспільних трансформацій, людина, яка глибоко занурена в ідеї змін та інновацій як невід'ємної складової своєї роботи.

У цьому контексті ключовим елементом, який має вирішальне значення для успішного здійснення освітнього процесу, в якому повинні брати активну участь як держава, так і місцева громада, є вмотивований вчитель. По суті, завданням держави має бути сприяння як професійному, так і особистісному розвитку вчителя, а також підвищенню його соціального статусу. Іншими словами, сучасна школа потребує вчителів, які демонструють креативність та інноваційність. Ця потреба гостро усвідомлюється і цінується учнями, про що свідчить їхня прихильність до педагогів, яких вважають «оригінальними», «нетрадиційними» та «інноваційними».

Щоб запровадити новий і вдосконалений підхід до викладання, викладачам необхідно надати автономію у виборі навчальних матеріалів, імпровізації та експериментуванні. Дослідження, присвячені вивченню впливу особистості вчителя та учня, підкреслюють, що лише ті педагоги, які досягли стану творчої індивідуальності та свободи професійного розвитку, можуть зробити найбільш вагомий внесок у розвиток характерів своїх учнів, вплинути на їхні життєві перспективи та цінності, а також стимулювати зростання творчих здібностей та навичок дітей. Вчитель початкової школи має втілювати різноманітний набір компетентностей (мовно-комунікативна; предметно-методична; інформаційно-цифрова; психологічна; емоційно-етична; педагогічне партнерство; інклюзивна; здоров'язбережувальна; проєктувальна; прогностична; організаційна; оцінювально-аналітична; інноваційна; рефлексивна; здатність до навчання протягом життя), виконуючи функції наставника, коуча, фасилітатора, супервайзера та модератора. У своїй діяльності вчителі Нової української школи мають спиратися на компетентнісний, особистісно-орієнтований та діяльнісний підходи. На особистісному рівні вони мають демонструвати емоційну та психологічну зрілість, лідерство, управлінські навички, професіоналізм, ефективну комунікацію, чесність, чуйність, тактовність, толерантність і глибоку любов до дітей та своєї професії.

Неможливо переоцінити вирішальну роль, яку відіграють вчителі у формуванні майбутнього суспільства. Вкрай важливо, щоб професійна освіта забезпечувала вчителів репертуаром творчих і якісних знань, навичок та

інноваційних технологій, оскільки вони є основою для ефективної взаємодії з дітьми молодшого шкільного віку.

Крім того, важливим аспектом цієї реформи стало розширення можливостей вчителів для безперервного навчання. Як наслідок, з 15 лютого 2018 року, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про деякі організаційні питання підготовки педагогічних працівників до роботи в Новій українській школі», вчителям, які навчали учнів перших класів у 2018-2019 та 2019-2020 навчальних роках, було наполегливо рекомендовано пройти підвищення кваліфікації. Міністерство також запровадило систему сертифікації як фінансовий стимул для вчителів. На початку 2019 року було розпочато пілотний проект сертифікації вчителів початкової школи, в якому взяли участь понад 800 вчителів.

Отже, одним із основних постулатів Нової української школи (НУШ) є мотивація вчителів на активне самовдосконалення як особистісного, так і професійного потенціалу, досягнення самоактуалізації. У цьому контексті питання самоактуалізації вчителів початкової школи набуває особливого значення як вирішальний чинник особистісного розвитку молодих людей, які прагнуть стати професіоналами, і ця сфера залишається недостатньо дослідженою.

Важливість зазначеного питання полягає в тому, що найвища актуалізація особистісного потенціалу може бути досягнута саме у сфері професійної діяльності. Зокрема, коли йдеться про вчителів початкової школи в умовах Нової української школи (НУШ), їхня самоактуалізація розглядається насамперед як наслідок їхнього професійного саморозкриття. Вона є невід'ємною складовою їхнього професійного зростання та важливим показником їхньої професійної ідентичності та самовдосконалення. Отже, лише той учитель початкової школи, який керується власними переконаннями, інтересами та цілями, аналітично підходить до педагогічних завдань, володіє механізмами творчої самореалізації, може ефективно застосовувати свої загальні знання в контексті своєї індивідуальності при взаємодії з кожним учнем у конкретній ситуації. У пріоритетах Нової української школи самоактуалізація має розглядатися як центральне завдання, що не лише сприяє розвитку особистості, а й є важливою метою освітньої діяльності.

Дослідження питань, пов'язаних із самоактуалізацією особистості, посідає центральне місце у працях багатьох зарубіжних психологів, таких як Дж. Голда, І. Івтзана, М. Купера, К. Роджерса, Е. Шострома та інші. та низки інших. У своїх дослідженнях вони заглиблюються у фундаментальну природу самоактуалізації, акцентуючи увагу на розкритті людського потенціалу та культивуванні гармонійних міжособистісних взаємин. Дослідження розвитку особистості крізь призму самоактуалізації є також помітною темою у працях вітчизняних психологів, таких як О. Бандури, Б.Братаніча, І.Ільченка, Л.Карамушки, С. Максименка, О.Мірошниченко, Т.Титаренко, М.Ткалич та інші.

Щодо самоактуалізації педагогів, то цьому аспекту присвячені праці О.Видра, Н. Кічуком, Л. Кобильнік, Н.Павлик, Я. Пінчуком, Н. Теличко. Проте варто зазначити, що самоактуалізації вчителів початкових класів приділяли лише часткову увагу такі дослідники, як А. Горват та Л. Тягур, що підкреслює недостатність комплексного дослідження в цій специфічній сфері.

Самоактуалізація вчителів початкових класів формується під впливом поєднання внутрішніх аспектів, таких як фізіологічні та психічні особливості особистості, та зовнішніх чинників, таких як соціальне оточення та активна взаємодія з іншими людьми. Сучасні наукові дослідження не пропонують всебічного та повного розуміння того, як сімейні взаємини впливають на самоактуалізацію вчителів початкової школи. Особливої актуальності це питання набуває в контексті Нової української школи.

Для вчителів, особливо які перебувають у шлюбі, дуже важливо досягти прогресу на шляху до самоактуалізації. Це пов'язано з тим, що вони є потенційними трансляторами психологічного благополуччя, цінностей та культури для наступних поколінь. Іншими словами, сім'я має значний вплив на професійне зростання особистості, в тому числі на її самоактуалізацію.

Світло на дослідження сімейних проблем, конфліктів та стратегій їх вирішення проливають праці зарубіжних науковців. Серед відомих авторів у цій сфері варто відзначити О. Гарджі, С. Ренке, Х. Лю, Е. Маккобі, В. Сатір, М. Томером, Д. Умберсона. Багато українських науковців також спрямували свою увагу на дослідження сімейних взаємин. Роботи А. Бондарчук, І. Мазурик, С. Максименко, М. Мушкевич, Л. Помиткіна, Н. Погорільська, О. Столярчук, Л. Рішко, Р. Федоренко, Н. Хлопоніна, А. Шиделко присвячені дослідженню структури та динаміки сімейних взаємин. Крім того, питання впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості розглядаються в роботах таких науковців, як М. Гасюка, О. Емішянц, В. Коваленко.

Аналіз досліджень, пов'язаних із самоактуалізацією, дозволяє зробити два важливих висновки. По-перше, сучасна психологічна наука активно та всебічно досліджує цей феномен. По-друге, вплив сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи недостатньо вивчений, а його значення в контексті Нової української школи зростає. Отже, недостатня розробленість цієї проблеми вплинула на вибір теми дослідження. Враховуючи вищезазначені чинники, можна стверджувати, що тема дослідження *«Психологічні особливості впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи»* має високий рівень актуальності.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження пов'язаний із темою науково-дослідної роботи кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Соціально-психологічні особливості самоздійснення особистості в умовах трансформаційних змін» (0120U100295).

Темі дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №4 від 24.10.2018 р.) і узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол №1 від 29.01.2019 р.).

3. Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що *вперше*: розроблено теоретичну модель впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи; експериментально доведено існування причинно-наслідкових зв'язків через які сімейні взаємини впливають на самоактуалізацію вчителів початкової школи: (задоволеність шлюбом,

фасилітуюча діалогічна комунікація, подружнє сумісність, узгодженість подружніх ролей, рівень емпатії, сімейна адаптація, сімейна згуртованість, сімейне виховання, роль дитини в сім'ї). Встановлено, що соціально-психологічна програма розвитку самоактуалізації через гармонізацію сімейних взаємин засобами полімодальної арт-терапії, розроблена на основі відомих психологічних вправ, які скомпоновані відповідно до виявлених нами факторів (сімейна самосвідомість, батьківська компетентність, емоційна саморегуляція, комунікативна компетентність у близьких стосунках, соціальна компетентність), є ефективним методом розвитку самоактуалізації вчителів початкової школи. Уточнено класифікації, визначення в контексті досліджуваної проблеми (самоактуалізація, самоактуалізація вчителя початкової школи, сімейні взаємини, подружні взаємини, дитячо-батьківські взаємини);

4. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що проведене теоретичне та практичне дослідження психологічних особливостей самоактуалізації вчителів початкової школи в сучасній науковій літературі. Досліджено теоретичний зміст та структура причинно-наслідкових зв'язків, через які сімейні взаємини впливають на самоактуалізацію вчителів початкової школи в сучасній психолого-педагогічній літературі. Проведено емпіричне дослідження зв'язків між сімейними взаєминами та самоактуалізацією вчителів початкової школи. Експериментально досліджено вплив сімейних взаємин учителів початкової школи на їх самоактуалізацію. Розроблена програма може бути використана для підвищення показників самоактуалізації вчителів початкової школи. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх психологів.

5. Використання результатів роботи. Результати дослідження впроваджені в практику роботи ліцеїв м. Вінниці: №11 (довідка № 01- 15/274 від 27.10.2023 р.); №15 (довідка № 02 – 29/351 від 31.10.2023р.); №21 (довідка № 02 – 09/474 від 30.10.2023р.); №29 (довідка № 02 – 28/425 від 31.10.2023р.).

6. Особиста участь автора. Усі основні результати дисертаційної роботи одержані авторкою особисто. Дисертаційна робота виконана на кафедрі психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи *Безверхий Олег Станіславович*.

Розглянувши звіт подібності щодо перевірки на плагіат, встановлено, що дисертаційна робота Чайки Ірини Вікторівни є результатом самостійних досліджень, не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дисертація характеризується єдністю змісту та відповідає вимогам щодо її оформлення.

7. Перелік публікацій за темою дисертації. Основні положення дисертаційної роботи викладено у 14 публікаціях, з яких 5 – у виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, як фахові з психології; 1 стаття – у міжнародному науковому періодичному виданні; 8 – матеріали конференцій.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у фахових виданнях України:

1. Чайка І.В. Зарубіжний підхід у вивченні проблеми самоактуалізації вчителів початкової школи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №5. С.163-168. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.299>
2. Чайка І.В. Проблема самоактуалізації вчителів початкової школи у вітчизняній психолого-педагогічній літературі. *Технології розвитку інтелекту*. 2020. Випуск №1 (26). Том 4. DOI: <http://doi.org/10.31108/3.2020.4.1.8>
3. Чайка І.В. Вплив сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. №2 (94). С.81-92.
4. Чайка І.В. Фасилітуюча діалогічна комунікація у сім'ях вчителів початкової школи. *Габітус*. 2020. Випуск 20. С. 166-170. DOI: <http://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.20.30>
5. Чайка І.В. Модель впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2021. № 2. Том 32 (71). № 2. С. 169-176. DOI: <http://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/300>

Наукові праці у періодичних виданнях Європейського Союзу

6. Chaika I. Features of the influence of family relations on the self-actualization of elementary school teachers. *Modern Science – Moderní věda*. 2022. № 4. P.56-62.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Чайка І.В. Понятійно-термінологічна визначеність словоназви «самоактуалізація». *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : матеріали VI Всеукраїнська наук.-практ. конф. (20-21 листопада 2018 р.)*. Вінниця, 2018. С. 226-229.
8. Чайка І.В. Самоактуалізація вчителів початкової школи: основні елементи та проблеми. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (4-5 жовтня 2019 р.)*. Київ, 2019. С.112-115.
9. Чайка І.В. Особливості сімейних взаємин вчителів початкової школи. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (21-22 лютого 2020 р.)*. Львів, 2020. С.73-77.
10. Чайка І.В. Особливості подружніх взаємин вчителів початкової школи. *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (25 - 26 травня 2020 р.)*. Львів, 2020. С.39-41.
11. Чайка І.В. Фасилітуюча діалогічна комунікація як показник розвитку сімейних взаємин вчителів початкової школи. *Тенденції розвитку психології та педагогіки : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (6-7 листопада)*. Київ, 2020. С. 134-137.

12. Чайка І.В. Вплив сімейних взаємин на самоактуалізацію особистості в основних психологічних підходах. *Сучасні тенденції розвитку науки : матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф.* (30-31 травня 2021 р.). Київ, 2021. С. 30-31.
13. Чайка І.В. Гармонізація дитячо-батьківських взаємин вчителів початкової школи. *Сучасні перспективи розвитку науки : матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф.* (4-5 грудня 2021 р.). Київ, 2021. С. 41-42.
14. Чайка І.В. «Парентифікація як перевернута ієрархія у дитячо-батьківських взаєминах вчителів початкової школи». Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: *матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф.* (30-31 травня 2022 р.). Львів, 2022. С. 22-23.

ВВАЖАТИ, що дисертаційна робота Чайки І.В. «Психологічні особливості впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи» за науковим рівнем, практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а також напряму досліджень освітньо-наукової програми Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського зі спеціальності 053 Психологія, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

РЕКОМЕНДУВАТИ:

Дисертаційну роботу «Психологічні особливості впливу сімейних взаємин на самоактуалізацію вчителів початкової школи», подану Чайкою Іриною Вікторівною на здобуття ступеня доктора філософії, до захисту.

Головуюча публічної презентації:
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
та соціальної роботи

Ольга ПАЛАМАРЧУК

